

Pacifisme in tijden van oorlog 20 september 2023 Doopsgezinde kerk
Groningen

Willem de Haan (1957) is oud totaalweigeraar, socioloog en redacteur van het VredesMagazine <https://www.vredesmagazine.nl/index.php> zie ook <https://www.willemdehaan.nl/>

Sinds de Russische inval in Oekraïne heb ik veel vrienden verloren. Dat klinkt dramatisch en dat is het ook. Vrienden die tot voor kort net als ik kritisch waren op het leger, op de wapenwedloop, op het idee dat je conflicten met militair geweld kan oplossen. Veel van hen hebben door de oorlog een ander pad gekozen. Dat is pijnlijk.

Direct na de Russische inval vond ik dat Oekraïne zich beter kon overgeven, deze oorlog met Rusland was militair niet te winnen, en de Oekraïners zouden zich beter kunnen toeleggen op een wapenstilstand, op onderhandelen en in geval van een bezetting geweldloos verzet plegen. Ethische dagdromerij vond bijna iedereen. Rusland is immers een corrupt land, Putin is een gevaarlijke gek en als hij de kans zou krijgen zou hij heel Oekraïne bezetten en vervolgens andere landen en gebieden aanvallen en inlijven.

Goed ik was een principiële dienstweigeraar geweest, ik had een jaar voor mijn principes in de gevangenis gezeten, dat gaf mij nog enig krediet. Maar eerlijk gezegd: met mijn ethische praatjes over het doden van anderen, en hoe misdadig dat is, daar kwam en kom ik niet ver mee.

Ik zal vanavond iets zeggen over hoe ik naar de oorlog in Oekraïne kijk, ik zal iets over mijzelf vertellen en ik zal tot slot proberen om een alternatief te schetsen voor het voeren van oorlog, namelijk vredelievend verzet plegen. Ik wil u vanavond meenemen in mijn gedachten waarom ik denk en vind dat oorlog misdadig is. Ik wil u meenemen in hoe wij allemaal in een collectieve oorlogsroes zijn geraakt. En hoe verwoestend die roes is.

Andere planeet

Ik herinnerde mij de enorme opwindings – ook bij mijzelf – toen de Muur in 1989 was gevallen en de koude oorlog voorbij was. Hoe er gesproken werd van een Europees huis van de vrede, van Portugal tot Vladivostok. Hoe de defensiebudgetten naar beneden konden, en de kernwapen arsenalen in Oost en West ontmanteld konden worden. Maar nu, 30 jaar later, is het militarisme

terug van weggeweest. Rusland, van wie wij ons olie en gas konden afnemen, en Putin, met wie koning Willem Alexander op de Winderspelen in 2014 nog gezellig een biertje dronk: Rusland en Putin zijn de afgelopen 10 jaar veranderd in demonen. Wat is er gebeurd?

Als ik met mensen praat over de oorlog in Oekraïne lijkt het soms of veel andere mensen op een andere planeet wonen dan ik. Of ik woon op die andere planeet. We begrijpen elkaar niet, we denken anders. Ik denk te ethisch, te moralistisch, en ik vergeet de geo politiek. De echte wereld, waar het draait om macht. Daarom wil ik daar eerst iets over zeggen.

De oud minister Ben Knapen van Defensie gaf mij onlangs in een gesprek een lesje geo politiek: Rusland is een wereldmacht die op z'n retour is. En altijd zie je dan dat zo'n voormalige wereldmacht dat moeilijk kan accepteren. Er ontstaat dan vaak een verongelijkheid die zich vertaald in culturele, historische en geopolitieke termen. Als dan een deel van zo'n wereldmacht zich afsplitst, zoals Oekraïne, en ook nog succesvol is, dan is dat moeilijk te aanvaarden. En dan heb je al snel een onvermijdelijke escalatie. Het is de loop van de geschiedenis.

Dat is een sluitend verhaal zou je zeggen. Heel eenvoudig: Putin kan niet tegen zijn verlies en begint uit frustratie een oorlog. Rusland is gefrustreerd dat het als wereldmacht heeft afgedaan. De Russen zijn op oorlogspad, ze luisteren alleen naar geweld. Zij zijn begonnen, het Westen reageert slechts. Het is aan de Oekraïners om te bepalen of en wanneer ze willen onderhandelen. Oekraïne vecht voor onze westerse waarden daarom moeten we solidair zijn.

Geschiedenis

Je kan daar wel iets tegen in brengen, maar het bovenstaande frame is vooralsnog onverwoestbaar. Ik doe een poging om dat verhaal wat ingewikkelder te maken. Door de vraag te stellen wie hier nu eigenlijk begonnen is. Ja de Russen, maar wat gebeurde er daarvoor?

Veel wetenschappers en diplomaten wijzen er op dat het Westen na de val van de Muur veel fouten heeft gemaakt. De Sovjetunie verloor haar satellietstaten in oost Europa, de Sovjetunie viel uiteen, en ondertussen breidde de NAVO zich steeds verder oostwaarts uit, met de voormalige Oostblok landen en de Baltische Staten. Het leek wel een omsingeling van Rusland. Dat maakte het Kremlin steeds bozer, Putin fulmineert daar al tegen sinds zijn toespraak op de veiligheidsconferentie van München in 2007. Toetreding van Oekraïne tot de

NAVO was een rode lijn herhaalde Putin regelmatig. Was deze oorlog ooit begonnen als Oekraïne niet zo nadrukkelijk aansluiting bij de NAVO had gezocht? De Amerikaanse ambassadeur William Burns, van 2005 tot 2008 ambassadeur in Moskou, waarschuwde Washington dat toetreding van Oekraïne tot de NAVO op oorlog uit zou draaien, ook de CIA waarschuwde daarvoor.

Maar het is een argument dat niet aanslaat: Immers het is een what if kwestie: Wat als Oekraïne niet bij de NAVO had gewild? Was Putin dan in zijn hok gebleven? We zullen het nooit weten. Maar de vraag is daarmee niet weg. Anderen zeggen: ja het Westen heeft fouten gemaakt, maar na de inval van de Russen in Oekraïne is dat geen argument meer: die oorlog overschrijdt alle grenzen van het internationale recht en is illegaal. Eerdere fouten, de complexe geschiedenis doen er niet meer toe.

Daarmee wordt de complexe geschiedenis, de aanloop naar deze oorlog dus aan de kant geschoven.

En je kan nog verder teruggaan in de geschiedenis: In de Tweede Wereldoorlog vochten veel Oekraïners aan de kant van nazi Duitsland. Ze hoopten dat een Duitse overwinning Oekraïne onafhankelijkheid van de Sovjetunie zou brengen. Dat was weer een reactie op de verschrikkelijke hongersnood in de jaren 30: door Stalin moedwillig georganiseerd om het onafhankelijkheidsstreven van de Oekraïners de kop in te drukken.

In de vredesbeweging van de jaren 70 en 80 was een ansichtkaart in omloop met de tekst: 'geweld roept geweld op.' De geschiedenis van Rusland en Oekraïne is er een voorbeeld van.

Putin refereert aan de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog als hij zegt dat hij Oekraïne van de nazi's wil bevrijden. Dat is natuurlijk onzin, maar er zit wel een venijnig element in: nog altijd zijn er in Oekraïne volgens internationaal onderzoek vele neo nazi groepen actief. We kennen allemaal het Azov regiment met hun omstreden Wolfsangel symbolen. Maar er zijn veel meer uiterst rechtse milities actief in Oekraïne. Dat blijkt uit onderzoek van de Oekraïense hoogleraar Ivan Katchanovski van de Universiteit van Ottawa.

Sinds de Maidan revolutie van 2014 is ook Stephan Bandera, een van de meest verschrikkelijke Oekraïense nazi's uit de Tweede Wereldoorlog weer een nationale held. Bandera wilde een eigen onafhankelijk Oekraïne zonder Joden. Bandera wilde zijn stad, Lviv, vrij van Joden maken. Van de 150.000 joden die in

Lviv woonden overleefde door het optreden van Bandera's milities slechts 1%. Sinds de Maidan opstand van 2014 staat hij weer op standbeelden in Lviv, in Kiev luistert de hoofdboulevard weer naar zijn naam. U kunt het op google maps zo opzoeken.

Bandera ligt begraven in München en de goed ingevoerde Duitse journalist Andreas Zumach vertelde mij dat er in de Duitse media de afgelopen jaren veel aandacht was voor het oplevend neo-nazisme in Oekraïne. Tot de Russische inval. Sindsdien is er volgens Zumach in de Duitse media met geen woord meer over deze Bandera gerept. Want dat is ook een kenmerk van oorlog: de media kiezen partij, de rijen sluiten zich.

Eind september klapte het Canadese parlement voor een Oekraïense Canadees die in de Tweede Wereldoorlog in een SS eenheid voor nazi Duitsland vocht. De 98 jarige Jaroslav Hoenka was één van de gasten bij een toespraak van Zelensky voor dat Canadese parlement. Zelensky wees de parlamentsvoorzitter op deze Hoenka en prees hem voor zijn strijd voor de Oekraïense onafhankelijkheid tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zelensky noemde deze man, die betrokken was bij de genocide op Joodse inwoners in Oekraïne als een Canadese held. Tot twee maal toe kreeg de man een staande ovatie van het Canadese parlement, Zelensky en de Canadese president Trudeau klapt mee. Twee dagen later bood parlamentsvoorzitter Anthony Rota zijn excuses aan. Hij wist niet wie Hoenka was. Natuurlijk slaat Putin's opmerking dat hij Oekraïne wil bevrijden van de nazi's nergens op. Maar even goed is het niet echt chick – je kan ook zeggen: uiterst verontrustend - om bekende oorlogsmisdadigers als Bandera en Hoenka zo openlijk te eren.

De regering van Zelensky houdt er een kennelijk een dubbelzinnige relatie met het verleden op na. Maar dat alles telt niet meer: Oekraïne staat aan onze kant, verdedigt onze Europese waarden en normen volgens EU chef von der Leyen. En niemand zet daar vraagtekens bij.

De huidige oorlog komt voor mijn gevoel juist deels voort uit eerdere oorlogen en onrecht. Als je die gevoeligheid niet benoemt leg je de kiem voor een volgende oorlog. De huidige oorlog zorgt de komende decennia opnieuw voor diepe haat tussen Oekraïners en Russen. Er liggen inmiddels genoeg rekeningen die in de toekomst weer vereffend moeten worden. Zo komen we er nooit uit.

Je zou denken: verstandige politici kennen allemaal deze gevoelige geschiedenis, en gaan daar behoedzaam mee om. En zijn terughoudend met

het inlijven van Oekraïne in de Westerse alliantie. Of ze temperen de wens die wens van Oekraïne om zich aan te sluiten. Maar je hoort onze Westerse leiders daar nooit over.

Oekraïne moet winnen

Wie dat wel goed begreep was de oud bondskanselier van Duitsland Angela Merkel. Merkel groeide op in de DDR en was daar ongelukkig mee. Maar ze beseftte dat de afloop van de door Duitsland begonnen Tweede Wereldoorlog haar land geen andere keuze liet dan een gedeeld land te zijn. Ze introduceerde het begrip “strategisch geduld”: soms moet je geduld hebben en behoedzaam manoeuvreren en wachten tot de tijd rijp is om de geschiedenis achter je te laten. Naar analogie zou je kunnen zeggen: de geschiedenis van Rusland en Oekraïne is zo complex dat je als Oekraïne geduld moet hebben om je helemaal los te weken van het grote Rusland. En in die fase moet je tevreden zijn met een neutrale status tussen Oost en West in.

Maar onze politici redeneren anders: Oekraïne heeft het recht haar eigen toekomst te kiezen en als dat de weg van het Westen is, dan staan wij aan hun zij. “Oekraïne moet winnen” zei Rutte. In plaats van: wat kunnen we doen om deze oorlog te stoppen? Dat zelf je toekomst kunnen kiezen is een mooi idee, en geldt kennelijk wel voor de Oekraïners, maar weer niet voor bijvoorbeeld Tibetanen of Oeigoeren of zoveel andere volken die zich los willen maken van hun dictatoriale moederland. Het Westen is hypocriet in haar benadering zeggen ze in Azië, Afrika en Latijns Amerika: Het Westen maakt zich wel druk over het ene volk en laat anderen stikken. Daar zit iets in, maar ook deze argumenten maken geen indruk op de voorstanders van de westerse wapenleveranties en voortzetting van de oorlog.

De relatie tussen Oekraïne en Rusland is complex: In 2014 nam het Oekraïense parlement taalwetten aan waarbij de Russische taal werd achtergesteld. Oekraïne tekende een strategische alliantie met de EU voor de winning van delfstoffen in de Dombas. Een gebied rijk aan grondstoffen die nodig zijn voor de energietransitie. Allemaal niet handig. Evenmin als de met Europese vlaggen zwaaiende EU politici tijdens de Maidan opstand in 2014. Maar voor kritiek is geen plaats als het oorlog is. We hebben gekozen voor Oekraïne. En tegen Rusland. Hoe werkt dat?

Partij kiezen

Oorlog is bedreigend, en leidt ertoe dat we er behoefte aan hebben om partij te kiezen. Dat geeft tenminste nog enig houvast. Partij kiezen betekent ook dat er geen plaats meer is voor nuance. Wie ons helpen bij dat partij kiezen zijn de media die ons dagelijks in reportages en talkshows laten zien hoe moorddadig de Russen tekeergaan. En dat gaan ze ook. Aan de andere kant zien we dappere Oekraïners die lijden onder de terreur maar tegelijkertijd strijdbaar zijn. Horen we iets over Oekraïense jongens die niet willen vechten dan zijn dat lafaards die hun land niet willen verdedigen. Die hun landgenoten aan het front in de steek laten. Wie ervoor pleit om de oorlog te stoppen en te gaan onderhandelen zoals een groep vooraanstaande Nederlanders een jaar geleden deed, wordt in het pro Putin kamp geplaatst. Dat zijn – zoals de Duitsers dat zo mooi noemen – Putin versterkers. Op die manier wordt het niet gemakkelijk om op een andere manier naar deze oorlog te kijken. Na een paar maanden oorlog vroeg ik de ombudsman van dagblad Trouw om ook verhalen te brengen met andere visies, andere invalshoeken. Om critici aan het woord te laten. De beste man antwoordde: Ik zou het wel willen, maar we kennen ze niet. Ik stuurde daarop een lijst met meer dan 20 namen uit binnen- en buitenland van politici, diplomaten en wetenschappers die proberen om nuance in het heersende beeld te brengen. Ik hoorde er nooit meer iets van. Een journalist van de Gelderlander zei me een keer: Natuurlijk zijn we vrij om te schrijven wat we willen, maar over Oekraïne zijn we het als redacteurs gewoon allemaal met elkaar eens: Rusland is de agressor en wij zijn voor Oekraïne.

Dat leidt tot een selectie in de media. Een van de ongemakkelijke verhalen die we in de media niet teruglezen is dat al een maand na de oorlog er bijna vrede had kunnen zijn. Kort na het begin van de oorlog, in april 2022 kwamen Rusland en Oekraïne bijna tot een overeenkomst in Istanbul onder leiding van de Israëlische premier Naftali Bennett. Maar het Westen overtuigde Zelensky om geen akkoord te sluiten. Boris Johnson bezocht Zelensky die dagen in Kiev en zei hem niet te tekenen: Johnson zei: “We are not ready with this war now.” Dat is allemaal goed gedocumenteerd, het wordt door niemand weersproken. Bennett vertelt het op zijn eigen youtube kanaal. Als de archieven over vele jaren open zullen gaan zal blijken welke rol het Westen hier heeft gespeeld. Maar ook dat gegeven maakt geen indruk: de media hebben er nauwelijks over bericht, en veelal is de redenering: Onderhandelaars willen hun eigen rol altijd groot maken. Met andere woorden: Die Bennett kletst maar wat. Dat zou kunnen, maar het verhaal van Bennett kan ook waar zijn. Het past in ieder geval in de steeds duidelijker wordende aanwijzingen dat deze oorlog de

Amerikanen niet slecht uitkomt: De oorlog verzwakt Rusland, kost geen enkele Amerikaan het leven en is een opsteker voor de Amerikaanse militaire industrie, en een proeftuin voor het uitproberen van nieuwe wapens. Veel analisten betogen dat Oekraïne de Amerikanen in feite niet kan schelen en dat de werkelijke vijand China is. We lezen er weinig over in de reguliere Nederlandse media.

**

MH 17

Een mogelijke verklaring daarvoor is wellicht onze slechte relatie met Rusland na de MH 17. Wat Nederland betreft is dat een open wond: Het neerhalen van De MH 17 in de zomer van 2014, met 298 doden, de meesten daarvan waren Nederlanders. Die gebeurtenis was ons eigen nine-eleven moment: de daders moesten opgespoord en gestraft worden. Maar de daders, voor zover we die hebben geïdentificeerd lopen nog vrij rond. De daders hebben nooit hun verantwoordelijkheid genomen, ze hebben geen openbare spijt betuigd – al weten we wel dat ze hebben gezegd dat het neerhalen van de MH 17 een dramatische vergissing was. De MH 17 is een open wond. En staat voor Russische agressie, Russische onbetrouwbaarheid, Russische leugens en complotten. Ter vergelijking: Het neerhalen van een passagierstoestel is niet uniek. In 1988 trof een Amerikaanse raket een Iraans passagierstoestel, waarbij 290 passagiers omkwamen. Maar anders dan de Russen betoonden de Amerikanen spijt, betaalden geld, al waren ze zo slim om in de gesloten overeenkomst vast te leggen dat ze niet wettelijk aansprakelijk waren. De Amerikanen pakten dat dus wat handiger aan dan de Russische separatisten en hun zetbazen in Moskou. Daar ligt denk ik een belangrijke verklaring voor onze enorme steun voor de Oekraïners. Nederland is één van de felste bondgenoten van Zelensky, het is een manier om de frustratie rond de MH 17 te overwinnen en onze gram te halen. De MH 17 ramp betekent wellicht dat we niet meer helder kunnen denken als het om deze oorlog gaat.

De MH 17 appelleert aan een basis emotie: als je wordt aangevallen moet je terugslaan. Eindelijk hebben we nu de kans iets terug te doen tegen de Russen die achter die MH 17 zaten.

Oorlog is misdadig

Mijn verhaal dat oorlog voeren misdadig is, en dat je de oorzaak van het conflict moet wegnemen, dat je in de wereld moet geven en nemen, dat

verhaal slaat niet aan. Ik ben het met je eens, hoor ik dan, maar als we Putin niet stoppen dan verovert hij heel Oekraïne, dan bestaat dat land straks niet meer. Einde discussie. Het is in oorlogstijd uiterst moeilijk om feiten en op emotie gebaseerde meningen te scheiden. *Hoe meer ik lees hoe duidelijker het plaatje voor mij wordt: Rusland is geprovoceerd tot deze oorlog. Dat is geen excuus voor de Russische agressie, maar wel een verklaring. De enige oplossing is praten. Maar een ander leest en hoort andere dingen en komt tot andere conclusies: Rusland is de agressor, en de enige oplossing is oorlog. Met argumenten komen we niet verder. Oorlog wordt vaak geassocieerd met heroïek, heldendom en dapperheid. Voor mij is het omgekeerd: Oorlog voeren is misdadig.*

**

Oorlog voeren is barbaars en verwoest ons mens zijn. Ieder weldenkend mens zou het moeten afwijzen. Ik geef u mijn overwegingen:

Na ruim anderhalf jaar oorlog is in Oekraïne is een groot tekort aan mannen om naar het front te gaan. Kregen rekruten tot voor kort nog minimaal twee dagen training, nu kan het gebeuren dat je vandaag als chauffeur op een vrachtwagen rijdt, en morgen in de loopgraven ligt met een automatisch wapen. Dat vertelde een Oekraïense advocaat van Oekraïense dienstweigeraars onlangs in een uitzending van Nieuwsuur. Zonder enige voorbereiding. Alleen daarom al is oorlog voeren een middel dat ik amoreel noem. Oorlog voeren is een misdaad tegen de mensheid. Of je nu de aanvallende partij bent of de verdedigende partij. Oorlog brengt soldaten in een vreselijke positie, en we zouden onze politici moeten tegenhouden om ze naar het front te sturen.

De Nederlandse oorlogsverslaggever Hans Jaap Melissen publiceerde onlangs een boek met als titel "Van oorlog ga je houden". Daarin citeert hij onder andere de hoog onderscheiden Nederlandse veteraan Marco Kroon. Kroon zegt: "Het eerste gevecht voelde als een kick. Het is net als nat worden: dat is een kloterig gevoel, maar als je eenmaal nat bent maakt het niet meer uit." Kroon wil niet zeggen hoeveel mensen hij heeft gedood. Citaat: "Ik weet het wel, maar ik zeg het niet. Dat is van mij. Overigens spreken wij niet over doden of moorden, zegt hij, want dat is strafbaar. Wij moorden niet maar schakelen uit." Einde citaat.

Melissen citeert ook een Uruzgan veteraan die zijn tijd in Afghanistan vergelijkt met een voetballer die gevraagd is voor WK voetbal te gaan. Euforisch van

geluk. Zijn eerste slachtoffer is een Talibanstrijder die hij van grote afstand in zijn rug schiet. “Je hebt hem” roepen zijn maten. Zelf is hij ook enthousiast. Die man had anders Amerikanen gedood, neemt hij aan.

Zijn volgende slachtoffer schiet van hij dichtbij dood. Ik citeer: “Die keek mij recht aan, Het leven was er meteen uit, dat was wel effe een momentje.”

Een ander doden, dat was wel effe een momentje.... Moet ik het die jonge Nederlandse militair kwalijk nemen? IK weet het niet, ieder is verantwoordelijk voor zijn eigen daden. Maar juist dit soort citaten overtuigen mij wel dat wie mensen de oorlog instuurt, onze politici, iets hebben uit te leggen. Wie geeft jou het recht om jonge militairen hiermee op te zadelen?

Oorlog is ook misdadig omdat het de waardigheid van burgers verwoest. Veelbetekenend was voor mij een ontmoeting die ik in 1985 in Nicaragua had met een moeder die drie zonen was verloren die als militair hadden gevochten voor de toen nog zo sympathiek ogende Daniel Ortega. Foto's van haar zonen hingen aan de muur van haar schamele huisje. Maar moeder was niet verdrietig, ze was trots.

Van president Daniel Ortega, nu een van de meest afschuwelijke tirannen ter wereld, had ze een oorkonde gekregen, waarop stond: “Madre de la Patria” moeder van het land. Ortega had het haar persoonlijk overhandigd.

Ik kon en kan het niet anders zien dan dat de moeder op haast misdadige wijze was gemanipuleerd: in plaats van te rouwen om het verlies van haar zonen, was ze juist trots dat ze haar zonen had mogen offeren. Zo vernietigt oorlog ons mens-zijn. Trots omdat je kind is gestorven voor het vaderland. Terwijl je zelf helemaal geen land hebt en honger lijdt.

Het voorbeeld uit Nicaragua laat zien waartoe patriottisme kan leiden. Hetzelfde gebeurt nu in Rusland en Oekraïne, zegt Yurri Sheliazhenco in Kiev: Hij is de dappere voorman van de kleine Oekraïense pacifistische beweging: een groep die aandringt op een wapenstilstand en onderhandelingen. Het allergrootste probleem, zegt hij, is de totale militaristische en patriottische opvoeding van de jeugd in zowel Rusland als Oekraïne, die al begint op de lagere school. Zo worden de geesten van jonge kinderen rijp gemaakt dat er maar een antwoord is: het antwoord van geweld. Praten is laf.

Oorlog voeren is ook misdadig omdat het het geweten van militairen en politici aantast.

Een anekdote: Toen ik in 1980 de militaire en de vervangende dienst weigerde werd ik tot 18 maanden cel veroordeeld door het Hoog Militair Gerechtshof in Den Haag. Onlangs belde ik met de aanklager die in 1980 die 18 maanden cel tegen mij eiste. Dat was een beetje een brutaal telefoontje na zoveel jaar en de man was inmiddels hoogbejaard. De man vond die straf nog altijd mild. Want, zei hij: het militair opperbevel ging er in de koude oorlogstijd van uit dat Nederlandse soldaten bij een onverhoopte Russische aanval op de Noord-Duitse laagvlakte de Russen moesten tegenhouden. En daar, zo was de inschatting, was hun geschatte overlevingsduur 5 à 10 minuten. Daarmee was mijn straf best mild vergeleken met mijn leeftijdsgenoten die wel in dienst gingen. Het gaat mij niet om die 18 maanden cel, dat heb ik er graag voor over gehad. Het gaat mij om die vijf tot tien minuten. Zo offeren militaire strategen kennelijk hun soldaten op, alsof ze een spelletje risk of stratego spelen. Het is een bizarre redenering.

Deze zomer besloten de Amerikanen clustermunition te sturen naar Oekraïne. Bijna alle landen ter wereld hebben verdragen ondertekend tegen het gebruik van die gruwelijke munition, alleen de Amerikanen, Russen en Oekraïners niet. Toen deze zomer onze bondgenoot Amerika die wapens ging leveren bleef het doodstil in Den Haag. Regering, en Tweede Kamer bleven muisstil. Zo vreet oorlog en oorlogsdenken ook aan het geweten van de politiek.

Overall in Europa roepen politici om hogere defensiebudgetten. De wereld geeft dit jaar al ruim 2000 miljard aan bewapening uit, en dat moet nog meer worden. De NAVO landen, met de VS voorop nemen de helft van dat budget voor hun rekening.

Die uitgaven aan bewapening zijn - los van de ellende die ze veroorzaken - naar mijn idee ook nog eens volstrekt onverantwoord. Onze wereld kent enorme uitdagingen zoals de klimaatcrisis en de migratiecrisis. Grote gebieden van de aarde worden de komende jaren onleefbaar. Dat zal leiden tot enorme hongersnoden en enorme vluchtelingen stromen. Alleen al de urgentie daarvan zou reden moeten zijn om onmiddellijk met de Oekraïne oorlog te stoppen, en al onze energie en al ons kapitaal te besteden aan het oplossen

van deze twee enorme problemen. Het is, vind ik, verbijsterend dat we onze politici kritikloos hun gang gaan.

Wat dan?

Wie het gebruik van wapengeweld afwijst kan een tegenvraag verwachten: Hoe kan je het gebruik van geweld afwijzen wanneer je land wordt aangevallen? In vreedetijd kun je pacifisten nog gedogen als naïeve idealisten, is het oorlog, dan roept een pacifist haat en agressie op. Is de oorlog voorbij en zijn de doden begraven dan zeggen we: misschien had het anders gemoeten. Dat is in de geschiedenis altijd zo gegaan, spijt komt altijd te laat.

**

De Russische militaire inval van februari 2022 was illegaal, brutaal en schandelijk. De Russen maken zich met hun bombardementen schuldig aan oorlogsmisdaden, er zijn kinderen ontvoerd, er wordt gemarteld en verkracht. Dat is allemaal waar. Maar welke conclusie moet je daaruit trekken? Dat de Russen verslagen moeten worden en de bezette gebieden moeten teruggeven. Dat zou het ideale scenario zijn. Maar het is niet reëel. Het reële scenario is, volgens alle deskundigen, dat geen van de twee partijen deze oorlog kunnen winnen, en dat de oorlog dus nog lang door kan gaan. Met alle leed, met alle trauma's, met al het lijden van de bevolking en van de soldaten aan beide kanten. Als Rusland stopt met de oorlog is het vrede, wordt vaak gezegd. En dat is waar. Maar erg reëel is dat niet.

Het is ook vrede als Oekraïne stopt met vechten. Ook niet erg reëel. Dat is dus een patstelling. Moderne oorlogen eindigen bijna altijd aan de onderhandelingstafel. Maar beide partijen vechten door om een zo goed mogelijke beginpositie voor die onderhandelingen te hebben. En daar wordt het voor mij echt cynisch: De Oekraïense soldaten vechten niet voor de vrijheid van Oekraïne, ze vechten om voor Oekraïne een zo goed mogelijke positie aan de onderhandelingstafel te krijgen. Hoeveel mensen wil je nog opofferen voor het zover is? Hoeveel verwoesting?

**

Oekraïne stelt inmiddels onmogelijke eisen voordat ze wil onderhandelen, namelijk de terugtrekking van alle Russische legers. In plaats van Zelensky naar de onderhandelingstafel te praten blijft het Westen olie op het vuur gooien

met al onze wapenleveranties, en de retorische frase dat Oekraïne zelf bepaalt hoe ze de oorlog wil voeren. Er zijn inmiddels 100 duizend Oekraïense soldaten om het leven gekomen, naar schatting 20 tot 50.000 soldaten hebben één of meer ledematen verloren volgens een bericht in de New York Times. Wanneer is het genoeg?

Wie echt solidair is met de Oekraïners roept op om per direct te stoppen met deze oorlog. Maar dat geluid is in Nederland nauwelijks te horen.

Want wie zegt dat Oekraïne moet doorvechten, accepteert de vele doden die er dagelijks op het slagveld vallen, accepteert de enorm toegenomen wapenwedloop, accepteert de miljarden die dat kost, accepteert de inzet van clusterbommen waar kinderen mee spelen omdat ze zo op speelgoed lijken, accepteert dat er een getraumatiseerde samenleving ontstaat die nog decennia voelbaar zal zijn, en accepteert de risico's op escalatie tot een kernoorlog.

Wie zich niet tegen oorlog verzet accepteert dat de soldaten die we naar het front sturen daar bij bosjes sterven. Alsof die soldaten geen familie hebben, geen vaders en moeders, geen vrouwen en kinderen. Militair geweld is niet het enig mogelijke antwoord, sterker nog, het is het slechtst mogelijke antwoord.

Vredelievend verzet

Is er een alternatief? De Amerikaanse politicologe Erica Chenoweth publiceerde onlangs een interessante studie, gebaseerd op de analyse van ruim 100-den grootschalige conflicten tussen 1900 en 2019. Haar bijzondere conclusie is dat geweldloos verzet tweemaal zo succesvol blijkt te zijn als gewelddadig verzet.

Zij schreef haar boek voor het uitbreken van de Oekraïne oorlog, maar wat zijn de lessen die we eruit kunnen trekken?

Oekraïne is op dit moment deels bezet door de Russen. Vergelijkingen zijn altijd lastig, maar laten we kijken wat Chenoweth zegt over het verzet van de Palestijnen tegen de Israëliëse bezettingspolitiek. Israël bezet een deel van Palestina zoals de Russen nu een deel van Oekraïne bezetten. Andere situatie, maar het gaat mij vooral even om het voorbeeld.

Chenoweth vergelijkt in haar boek de eerste en de tweede intifada. De eerste liep van 1987 tot 1993 en werd gedragen door Unified National Leadership of the uprising, voor een groot deel bestaande uit Palestijnse vrouwenorganisaties. Zij wilden dat de Palestijnen geweldloos zouden blijven,

ook als de Israëli geweld zouden gebruikten. Honderdduizenden Palestijnen namen deel aan werkonderbrekingen, stakingen, protesten en boycotts. Rapporten achteraf concluderen dat 98% van die acties geweldloos was. Ondanks keihard optreden van het leger van Israël, dat met scherp schoot, huizen verwoestte en olijfboomgaarden vernielde. 1200 Palestijnen verloren hun leven. Maar door de verontwaardiging in binnen- en buitenland van dat geweld tegen geweldloze demonstranten verschoof de sympathie van de publieke opinie naar de kant van de Palestijnen. Een deel van het Israëlische bezettingsleger weigerde dienst te doen in Palestijnse gebieden. Dit alles leidde tot de Oslo akkoorden in 1994: Autonomie op de Westbank en Gaza, in ruil daarvoor erkende Arafat het bestaansrecht van Israël. De eerste intifade slaagde, concludeert Chenoweth.

Die Oslo akkoorden hebben echter niet gewerkt, voornamelijk door verzet van militante Palestijnse groepen. Zij begonnen een tweede intifada van 2000 tot 2004 en die was veel gewelddadiger. Met Palestijnse zelfmoordaanslagen en raketbeschietingen. De Palestijnse bevolking deed nauwelijks mee, het waren gewelddadige fracties die nu vochten en tegen Israël. Het effect volgens Chenoweth: De internationale steun voor de Israëlische bezettingpolitiek nam juist toe en de Palestijnen zijn er slechter aan toe dan voor die 2^e intifada.

Dat is iets om over na te denken.

Net als wat Chenoweth zegt over het verdrijven van repressieve regimens zoals dat van Putin. Ook die kunnen met geweldloze middelen uiteindelijk verzwakt of verslagen worden. Ze noemt de val van de Sjah in Perzië in 1978, het bewind van Jaroezelski in Polen, dictator Marcos op de Filipijnen in 1986, de langzame ondermijning van het apartheidsregiem in Zuid Afrika, de val van Milosovic in 2000, Mubarak in Egypte 2011, Bashir in Soedan in 2018, al die regimens kwamen grotendeels door geweldloos verzet ten val. En zeker, het werd er na die geweldloze revoluties niet altijd beter op. Maar feit is dat dictaturen geweldloos ten val gebracht kunnen worden.

Dictaturen zijn kwetsbaarder dan ze lijken zegt Chenoweth: ze steunen op medewerking van veiligheidstroepen, inlichtingendiensten en politie, maar ook op economische elites, bankiers, zakenlieden, bureaucraten en ambtenaren. Ze steunen op mensen in publieke diensten, bij kerken, universiteiten en vakbonden. Ze steunen op bekende mensen uit de TV en filmwereld. Het ondergraven van dat netwerk kan jaren duren maar is uiteindelijk vaak effectief zegt Chenoweth. Demonstranten die zich verzekerd weten van de steun van

vakbonden, kerken, bedrijven, ambtenaren en consumenten, kunnen elk regiem ten val brengen is haar stelling. Dat miste in Belarus, en bij de recente protesten in Iran, ook in Rusland is de steun in het verzet tegen Putin nog niet breed genoeg gedragen, zegt Chenoweth.

Wat nodig is, zegt ze, is een paradigmaverandering waarin we leren dat vreedzaam verzet vaak effectiever is dan gewelddadig verzet. We zouden het van kinds af aan moeten leren. De media zouden ons dagelijks inspirerende voorbeelden moeten tonen dat het kan: geweldloos verzet. Wat dat betreft maakt mijn beroepsgroep – ik ben 40 jaar journalist – er een potje van. Overal in de wereld zijn geweldloze initiatieven, zijn verzoeningsacties, in Oekraïne, op de Kaukasus, in Afrika, Latijns Amerika, in Israël en Palestina, maar we horen er weinig tot niets over. Zo leren we het natuurlijk nooit.

Wat te doen?

Wat nu te doen? Hoezeer je dat ook kan betreuren, Rusland zal niet verdwijnen en zal altijd een machtsfactor in Europa zijn, of we dat nu leuk vinden of niet. Jan Pronk, de oud Minister van ontwikkelingshulp en later VN gezant in Afrika onderhandelde met de meest weerzinwekkende regimens. Natuurlijk, zegt hij, moet je om conflicten te beslechten soms de hand van de duivel schudden - shaking hands with the devil – er is geen andere weg. Pronk weet net als de huidige politici dat de oorlog uiteindelijk zal eindigen in onderhandelingen. En dat beide partijen concessies zullen moeten doen. Ook Oekraïne, daar gaan de Amerikanen allang vanuit. Alle Westerse leiders weten allang dat dit straks de uitkomst zal zijn. Als ze hun wapensteun aan Oekraïne vandaag stop zetten begint Zelensky morgen met vredesonderhandelingen. Maar het Westen wacht nog even. We hebben nog F 16's in de aanbieding, de Oekraïners zijn nog niet oorlogsmoe, voortdurende van de oorlog kan de Russen nog wat verder verzwakken. Ondertussen herhalen we het mantra van de vrijheid van Oekraïne, maar de grootste slachtoffers van de Westerse politiek zijn de Oekraïners zelf: En dat is het cynische: *We zeggen ze te helpen, maar in feite jagen we ze verder de afgrond in.*

En natuurlijk in ons denken over oorlog zit uiteindelijk de tweede wereldoorlog ons in de weg. Er was destijds immers geen alternatief van een geallieerd militair ingrijpen om Hitler Duitsland te verslaan. Dat beeld staat na bijna 80 jaar nog steeds overeind. Misschien is dat waar, maar we vergeten dat Nederland vooral heeft meegewerkt aan de bezetting en welwillend de Duitse bevelen heeft uitgevoerd. Daarover praten blijft een taboe. Ik heb het

antwoord niet, maar de bevrijding van Hitler Duitsland is in ieder geval niet iets om trots op te zijn, met de massale bombardementen op Duitse steden, de atoombommen op Japan. De legerpredikant Jan Diekenhof schreef in 1966 in zijn boek 'Een vuile verrader' een belangrijke zin: als je dan al denkt dat oorlog een oplossing is, wees dan niet trots, paradeer niet in je mooie uniform, fier en krijgshaftig, maar loop zoals krijgsgevangenen lopen, zwijgend, zonder kommando's, als een aanklacht. Buig je hoofd, en schaam je omdat je geen beter alternatief kon vinden. Het is een passage die me zeer aanspreekt. Dappere mensen hebben ook in Nederland geweldloos verzet gepleegd tegen de bezetter, de groep de Groot uit Groningen bijvoorbeeld, een verzetsgroep van zo'n 100 mensen die in hun verzet geweldloosheid als uitgangspunt hadden: van het onderbrengen van onderduikers tot het maken van vervalste persoonsbewijzen en distributiekaarten, het uitgeven van verzetsbladen en het financieel ondersteunen van ontslagen spoorwegmensen. Je geweldloos verzetten is geen garantie dat je niks overkomt: Veel leden van de groep de Groot werden gearresteerd, gemarteld en vermoord. Zoals de jonge studente Anda Kerkhoven die in 1945 op 26 jarige leeftijd werd gefusilleerd. Ondanks het tragisch lot van veel leden van de groep hadden ze in ieder geval hun principes overeind gehouden, ze waren niet gebogen voor onrecht, maar hadden niet naar geweld gegrepen. Ik mag hopen dat ik in een vergelijkbare situatie dapper genoeg zou zijn om hetzelfde te doen.

Wellicht moeten we ons opnieuw beraden in ons denken en lezen hoe grote pacifisten uit de geschiedenis hebben nagedacht over oorlog en vrede. Ik noem de bekende Nederlanders dominees, Bart de Ligt, en Johannes Hugenholtz, de oprichter van Kerk en Vrede. Ik noem de oprichter van de internationale dienstweigerbeweging, Kees Boeke. Maar ook: Franciscus van Assisi, en Imanuel Kant. Dom Helder Camara en Albert Einstein. Mahatma Ghandi en Martin Luther King. Alfred Nobel, Bertrand Russell en Albert Schweitzer. Walter Luthuli en de onlangs overleden Desmond Tutu. Het zijn namen om te onthouden. Je mag denken dat pacifisten naïef zijn, ze bevinden zich in ieder geval in goed gezelschap. Pacifisten zijn geen naïeve dromers, het zijn mensen die het lef hebben om tegen hun eigen intuïtie van oog om oog tand om tand in te gaan. Ze hebben een radicale boodschap.

Onlangs overleed de laatste aanklager in het Neurenbergproces, **Benjamin Ferencz**, hij werd 103 jaar oud. Ferencz werd geboren in een joods gezin in

Transsylvanie, in Oost Europa, en vluchtte met zijn ouders naar de VS. In 1944 vocht hij in Normandië met de Amerikanen tegen de Duitsers. Uiteindelijk werd hij de jongste aanklager in Neurenberg. Deze man heeft dus het kwaad in de ogen gekeken om de meest indringende manier die er bestaat. En wat zegt hij na zoveel jaren? Ik citeer: "Geen enkel internationaal conflict rechtvaardigt het gebruik van geweld. De verheerlijking van oorlog moet vervangen worden door de verheerlijking van vrede."

Zijn leven lang hield hij lezingen voor jonge mensen, die hij voorhield: "Iedereen kan iets doen, praat erover met je vrienden, je familie, je leraren, je burens. Bepleit het oplossen van conflicten op geweldloze wijze. Als je niks beter weet dan steeds meer geld uitgeven aan manieren om mensen te doden, dan is er iets grondig mis." Aldus Benjamin Ferencz, een van de aanklagers bij het Neurenberg proces. Beter kan het anti-oorlogsideaal niet vertolkt worden.

Dank voor uw aandacht.

Willem de Haan